

شناسایی و اولویت‌بندی راهبردهای توسعه‌ی کارآفرینی در بخش کشاورزی استان خوزستان

نسیم منجری

استادیار گروه مهندسی بیوسیستم، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شهید چمران اهواز، (نویسنده مسول: n.monjezi@scu.ac.ir)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۷/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۹/۳۰

صفحه: ۱ تا ۹

چکیده

کارآفرینی کشاورزی یکی از زمینه‌های کارآفرینی و به معنی پذیرش مخاطرات حاصل از یک واحد تولیدی، خدماتی، بازرگانی مرتبط با فعالیت‌های بخش کشاورزی است. تحقیق حاضر با هدف تحلیل نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه‌ی کارآفرینی در بخش کشاورزی استان خوزستان با استفاده از رویکرد تلفیقی AHP-SWOT انجام شد. روش تحقیق به لحاظ هدف، کاربردی و بر اساس ماهیت، توصیفی-تحلیلی است. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه با افراد خبره جمع‌آوری شد. تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید به شیوه SWOT و محاسبه وزن راهبردها با استفاده از AHP انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد منطقه‌ی مورد مطالعه جهت توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی با ۷ نقطه قوت و امتیاز نهایی ۲/۸۶۹، ۱۴ نقطه ضعف و امتیاز نهایی ۲/۱۹۵، ۱۱ نقطه فرصت و امتیاز نهایی ۲/۸۹۴ و ۱۳ تهدید و امتیاز نهایی ۱/۰۸۳ مواجه می‌باشد. همچنین، نتایج نشان داد که وجود اقلیم متفاوت در سطح استان و تنوع در تولید محصولات کشاورزی مهم‌ترین نقطه قوت، عدم حمایت نهادهای دولتی و برخورداری نامناسب از تسهیلات دولتی مهم‌ترین نقطه ضعف، وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی مهم‌ترین نقطه فرصت و ریسک بالای سرمایه‌گذاری در حوزه‌ی کشاورزی توسط بخش خصوصی مهم‌ترین نقطه تهدید در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان به‌شمار می‌آیند. بنابراین، با توجه به نتایج حاصل از روش SWOT، با شناخت قابلیت‌ها و زمینه‌های تأثیرگذار بر بخش کشاورزی، امکان توسعه‌ی کشاورزی بر اساس رویکرد کارآفرینی میسر است. به‌عنوان نمونه، با ایجاد و توسعه‌ی صنایع جانبی برای محصولات راهبردی منطقه (نیسکر و خرما) و اتخاذ تدابیر لازم برای کاهش موانع اداری، ایجاد شرایط مناسب برای استفاده از تسهیلات بانکی و تولید محصولات جدید از فرآورده‌های جانبی، می‌توان در جهت توسعه‌ی کارآفرینی در بخش کشاورزی استان خوزستان گام مؤثری برداشت.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، کشاورزی، راهبردهای توسعه، خوزستان، AHP-SWOT

مقدمه

کشاورزی یکی از بخش‌های کلیدی اقتصاد کشور محسوب می‌شود اما سهم این بخش در اشتغال کشور روز به روز در حال کاهش است. به‌منظور حل این مشکل، در سال‌های اخیر بحث کارآفرینی کشاورزی در کشور مطرح شده است (۱۲). کارآفرینی کشاورزی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه، برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی در راستای دستیابی به توسعه‌ی پایدار است (۲۰). کارآفرینی کشاورزی فراهم‌کننده زمینه‌ی اشتغال، افزایش درآمد و تولید ثروت، بهبود کیفیت زندگی و کمک‌کننده به افراد محلی برای مشارکت در اقتصاد است (۱۹).

مک‌لوی (۱۴) در بیان مفهوم کارآفرینی کشاورزی و راه‌های تقویت کارآفرینی در کشاورزان، به محیط اجتماعی و اقتصادی بخش کشاورزی توجه نموده و معتقد است همان‌طور که کارآفرینی، یک نوآوری در سیستم محسوب می‌شود، توسعه‌ی آن نیز با تأکید بر ابعاد فنی-اجتماعی بخش کشاورزی تحقق می‌یابد. از این‌رو، توسعه و تقویت فرهنگ کارآفرینی در کشاورزی را نیازمند تدوین راهبردهای کلان می‌داند. فعالیت کارآفرینی در کشاورزی مستلزم تلاش برای

انجام فعالیت‌هایی نظیر جمع‌آوری اطلاعات، ارتباط مستمر با سایر اجزای زنجیره‌ی تولید، شناسایی بازار و اخذ تصمیم‌های راهبردی می‌باشد. یک کارآفرین در بخش کشاورزی بیشتر از یک مدیر تولید که بر امور اجرایی و فنی تمرکز دارد، به تصمیم‌گیری‌های راهبردی می‌پردازد (۱۷). مک‌کینا (۱۵) در تحقیق خود در خصوص عوامل بحرانی و راهبردی در کسب‌وکارهای جدید کشاورزی نشان داد که وضعیت اقتصادی در بدو شروع کشاورزی تجاری، توسعه‌ی بازارها، شبکه‌های توزیع، ویژگی‌های شخصیتی مدیر واحد تولیدی (از قبیل تخصص، تجربه و ویژگی‌های کارآفرینی)، زیرساخت‌های قانونی مناسب و حمایت‌های مناسب دولت، فناوری‌های نوین، نیروی کار ماهر، روش‌های نوین کنترل آفات و بیماری‌ها، دسترسی به نهاده‌ها از عوامل مؤثر بر یک کسب‌وکار کشاورزی کارا می‌باشند. تامبیونان (۲۳) در پژوهشی در اندونزی به این نتیجه رسید که نبود سرمایه، بالابودن قیمت نهاده‌ها، هزینه‌ی زیاد نیروی کار، نبود فناوری مناسب و نبود نیروی کار ماهر، از مهم‌ترین موانع توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی به‌شمار می‌روند. سجاسی قیداری و همکاران (۲۱) در پژوهش خود، مهم‌ترین راهبردهای

۱۳۹۶، با حدود ۷۸ درصد از کل تولید ناخالص استان، بخش اصلی فعالیت‌های اقتصادی استان را به‌خود اختصاص داده است. پس از آن بخش خدمات با حدود ۱۸/۷ درصد و بخش کشاورزی و ماهی‌گیری با حدود ۳/۱ درصد از کل تولید ناخالص داخلی استان در رتبه‌های بعدی قرار داشته‌اند (۲).

از اصلی‌ترین امکانات و قابلیت‌های توسعه‌ی استان خوزستان که می‌توان به آن اشاره کرد، جاری‌بودن بخش عظیمی از آب‌های سطحی کشور و وجود رودخانه‌های پرآب و دائمی در آن و برخورداری از سدهای عظیم و متعدد احداث‌شده یا در حال احداث در مناطق مختلف استان و امکان استفاده چندمنظوره از آن‌ها به‌منظور توسعه‌ی بخش‌های کشاورزی، شیلات، انرژی و تأمین آب شرب است. از دیگر امکانات استان وجود منابع قابل توجه خاک و پوشش گیاهی، برخورداری از اقلیم مناسب و امکان کاشت و برداشت سه نوبت محصولات کشاورزی در بخش وسیعی از استان، وجود نخلستان‌های وسیع در سطح استان و قابلیت چشمگیر توسعه‌ی فعالیت‌های کشاورزی و صنایع جانبی در این زمینه است، وجود ذخایر با ارزش آبزیان، بنادر صیادی، ناوگان صیادی و مجتمع‌های بزرگ پرورش ماهی و میگو و مجتمع‌های دامپروری، برخورداری از عرصه‌های مستعد کشت علوفه و برخورداری از ۱۰ واحد بزرگ کشت و صنعت نیشکر با وسعت حدود ۱۱۰ هزار هکتار و صنایع متعدد و متنوع وابسته به آن، از دیگر قابلیت‌ها و ظرفیت‌های استان است که نقش به‌سزایی در توسعه و پیشرفت این منطقه دارد (۱۶).

برخورداری از مراکز آموزش عالی و نیروهای متخصص و خیره در بخش کشاورزی و برخورداری از نیمی از مساحت تالاب‌های بین‌المللی و ارزشمند کشور نیز در مجموع زمینه‌ی بسیار مناسبی برای پیشرفت همه‌جانبه‌ی فعالیت‌های کشاورزی، مرتعداری، دامپروری، شیلات، آبزیان، دام و طیور را برای استان فراهم آورده است.

تحقیق حاضر به‌لحاظ هدف، از نوع تحقیقات کاربردی و از نظر نحوه‌ی گردآوری داده‌ها، توصیفی-تحلیلی و بر حسب ماهیت داده‌ها، از نوع تحقیقات کمی است. همچنین به لحاظ موضوعی، از مطالعات توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی به‌شمار می‌رود که در سال ۱۳۹۸ در استان خوزستان انجام شده است. جامعه‌ی آماری تحقیق شامل کارشناسان، متخصصان و فعالان حوزه کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان (N=148) است. حجم نمونه مورد نظر با استفاده از فرمول کوکران با در نظر گرفتن دامنه اطمینان ۰/۰۵ (n=20) با استفاده از روش نمونه‌برداری قضاوتی از نوع گمانی و هدف‌دار انتخاب شد. در تحقیق حاضر تلاش شده است که با رویکرد تلفیقی فرآیند تحلیل سلسله مراتبی^۱ (AHP) و روش SWOT^۱ و با شناسایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید، علاوه بر بررسی عوامل یادشده، به اولویت‌بندی آن‌ها نیز

توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی، شامل راهبرد اقتصادی (تقویت زمینه‌های به‌کارگیری منابع در جهت کاهش فقر اقتصادی و افزایش درآمد)، راهبرد اجتماعی (توسعه و ارتقای سرمایه‌های انسانی و فرهنگی از طریق توانمندسازی کشاورزان)، راهبرد محیطی (تقویت، سازمان‌دهی و سامان‌دهی تعادل فعالیت‌های کارآفرینی) و راهبرد نهادی (تقویت میان سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی) را مطرح کرده است. یوسفی و همکاران (۲۴) به بررسی و اولویت‌بندی دیدگاه کارشناسان سازمان جهاد کشاورزی استان کرمانشاه نسبت به عوامل مؤثر بر توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی پرداختند. نتایج حاصل از پژوهش، حاکی از آن است که از دیدگاه پاسخگویان، عوامل محیطی بالاترین اولویت و عوامل اجتماعی پایین‌ترین اولویت را از نظر تأثیرگذاری بر توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی داشتند. مردانشاهی و همکاران (۱۳) در پژوهشی به تدوین راهبردهای توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی پرداختند. بر اساس نتایج پژوهش، در محیط درونی ۱۰ نقطه قوت و ۷ نقطه ضعف و در محیط بیرونی ۱۰ فرصت و ۱۴ تهدید شناسایی شد. بنابراین، با توجه به توانمندی‌ها و ظرفیت‌های موجود، اجرای راهبردهای محافظه‌کارانه در اولویت قرار دارد. با مرور پژوهش‌های صورت‌گرفته با موضوع توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی کمتر پژوهشی را می‌توان یافت که به شناسایی همه‌جانبه عوامل تأثیرگذار بر توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی پرداخته باشد. در برخی از پژوهش‌های مرورشده، سهم و نقش عوامل ذیل در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی مورد تأکید قرار گرفته است: توسعه‌یافتگی بازار محصولات (۴،۹،۱۱)، گذراندن آموزش به شیوه حرفه‌آموزی (۱۰)، توسعه و توانمندسازی منابع انسانی (۱) و سیاست‌های صادراتی (۶).

در پژوهش حاضر با توجه به کمبود مطالعات انجام‌شده و لزوم شناسایی عوامل تأثیرگذار در هر منطقه، با هدف شناسایی راهبردهای توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان سعی می‌شود به این سوال پاسخ داده شود که چه راهبرد یا راهبردهایی به توسعه‌ی کارآفرینی در بخش کشاورزی استان خوزستان منجر می‌شوند؟

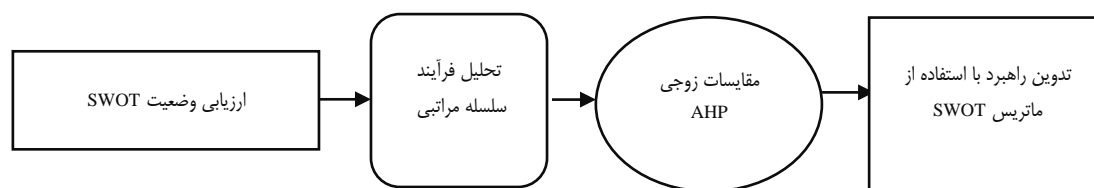
روش‌شناسی تحقیق

استان خوزستان با حدود ۶۴ هزار کیلومتر مربع وسعت، حدود ۴ درصد از کل مساحت کشور را به‌خود اختصاص داده است که از این حیث دهمین استان کشور محسوب می‌شود (۳). بر اساس آخرین تقسیم‌های کشوری، این استان دارای ۲۳ شهرستان و ۵۴ شهر و حدود ۴۴۰۰ آبادی دارای سکنه بوده است (۳).

ساختار اقتصاد استان خوزستان دارای شرایط ویژه‌ای است. بخش صنعت و معدن که شامل نفت نیز هست، در سال

عوامل داخلی و خارجی، اجرایی کردن همه‌ی راهبردهای پیشنهادی را ناممکن می‌سازد. بنابراین ضروری است که به اولویت‌بندی و رتبه‌بندی آن‌ها پرداخت. برای یافتن راهبردهای مؤثر بایستی ماتریس SWOT که ترکیبی از نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید است، تشکیل شود و از ترکیب این عوامل، راهبردها به‌دست آید. راهبردهای برآمده از این روش عبارتند از چهار راهبرد قوت-فرصت‌ها^۱ (SO)، ضعف-فرصت‌ها^۲ (WO)، قوت-تهدیدها^۴ (ST) و ضعف-تهدیدها^۵ (WT) (۵). راهبرد رقابتی/تهاجمی (SO) سعی در استفاده از نقاط قوت درونی برای بهره‌مندی از مزیت‌های فرصت‌های بیرونی دارد؛ راهبرد تنوع‌بخشی (ST) از نقاط قوت درونی برای اجتناب و یا کاهش تهدیدهای محیطی استفاده می‌کند؛ راهبرد بازنگری (WO) سعی در بهره‌مندی از فرصت‌های بیرونی در راستای رفع نقاط ضعف و بهبود آن‌ها در زمینه‌ی مورد نظر دارد و راهبرد تدافعی (WT) نیز برای مقابله با ضعف‌های درونی و تهدیدهای بیرونی ارائه می‌شود (۸). مراحل تحقیق برای تحلیل راهبردی توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی با رویکرد تلفیقی SWOT-AHP در شکل ۱ نشان داده شده است.

پرداخته شود. این رویکرد تلفیقی در سه گام به‌کار گرفته می‌شود. بدین‌منظور پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، در گام اول، بر اساس ماتریس SWOT، قوت‌ها و فرصت‌هایی که می‌تواند منجر به توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان شود و ضعف‌ها و تهدیدهایی که مانع از آن می‌شود، شناسایی شده است. در گام دوم، از مقایسات زوجی برای تعیین وزن هر یک از معیارهای SWOT استفاده می‌شود؛ در گام سوم، از AHP به‌منظور تعیین اهمیت نسبی هر یک از معیارهای SWOT استفاده شده و سپس اهمیت تمامی زیرمعیارها به‌وسیله ضرب میزان اهمیت هر کدام در وزن معیار اصلی مربوطه محاسبه و رتبه‌بندی می‌شود. تحلیل‌های آماری از جمله تشکیل ماتریس مقایسات زوجی، تعیین وزن عوامل داخلی و خارجی و ضریب سازگاری ماتریس‌ها با نرم‌افزار Expert Choice با روش AHP انجام شد. هدف از کاربرد AHP در چارچوب ماتریس SWOT این است که عوامل SWOT و شدت آن‌ها به گونه‌ای نظام‌مند ارزیابی شود (۱۸). هدف اساسی تحلیل راهبردی توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی، ایجاد تغییر در شرایط فعلی با شکستن تصویر فعلی و تثبیت وضعیت مطلوب می‌باشد. محدودیت‌های ملی و سایر

شکل ۱- مراحل تحقیق
Figure 1. Research process

طبیعی موجود مانند زمین و آب نیز با کسب رتبه‌های دوم و سوم به‌عنوان مهم‌ترین نقاط قوت رتبه‌بندی شدند. نرخ ناسازگاری مقایسات زوجی در فرآیند تحلیل سلسله مراتبی نیز ۰/۰۳۵ به‌دست آمد که از حداکثر مقدار مجاز آن یعنی ۰/۱ کوچک‌تر است و این نشان‌دهنده این است که مقایسات زوجی به‌درستی انجام‌شده است (۷). همچنین، تجزیه و تحلیل داده‌ها بیانگر این واقعیت است که وزن نهایی از ارزیابی نقاط قوت توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان برابر با ۲/۸۶۹ است.

نتایج و بحث

در جدول یک، آمار توصیفی پاسخ‌گویان ارائه شده است. در جدول ۲ مهم‌ترین نقاط قوت مؤثر بر توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان ارائه شده است. طبق نتایج این جدول، وجود اقلیم متفاوت در سطح استان و تنوع در تولید محصولات کشاورزی با وزن نسبی ۰/۲۳۷ و وزن نهایی ۰/۷۵۶ و کسب رتبه یک به‌عنوان مهم‌ترین نقطه قوت در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در منطقه شناسایی شد. همچنین وجود بازارهای داخلی و خارجی برای فروش تولیدات کشاورزی و کیفیت مناسب و بهره‌برداری مناسب از منابع

جدول ۱- آمار توصیفی پاسخگویان

Table 1. Descriptive statistics of respondents

جنسیت	زن		مرد	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
	۲	۱۰	۱۸	۹۰
سن	میانگین		بیشینه	
	۵۱/۵	۵/۳۳	۳۹	۶۵
تحصیلات	دیپلم		کارشناسی	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
	۴	۲۰	۵۵	۵
شغل	کشاورز		شغل آزاد	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
	۷	۳۵	۸	۲۵
سابقه‌ی کشاورزی	میانگین		بیشینه	
	۱۴/۷۰	۸/۰۵	۶	۲۲

جدول ۲- امتیازات و رتبه‌بندی نقاط قوت توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان

Table 2. Scores and ranking strengths of agricultural entrepreneurship development in Khuzestan province

نقاط قوت	SWOT		AHP	
	رتبه	امتیاز	وزن نهایی	وزن نسبی
S ₁ : وجود دانش بومی و سرمایه‌ی اجتماعی و انسانی غنی در بخش کشاورزی استان	۶	۳/۲۴۱	۰/۳۲۸	۰/۷۳
S ₂ : کیفیت مناسب و بهره‌برداری مناسب از منابع طبیعی موجود مانند زمین و آب	۳	۳/۵۶۹	۰/۶۳۹	۰/۱۸۸
S ₃ : استفاده از نهاده‌های جدید، فناوری‌های نوین و مکانیزاسیون در تولید	۴	۳/۴۰۶	۰/۶۰۷	۰/۱۶۱
S ₄ : نیروی انسانی مناسب (ماهر، آگاه و ریسک‌پذیر)	۵	۳/۲۷۵	۰/۵۳۳	۰/۸۹
S ₅ : وجود بازارهای داخلی و خارجی (کشورهای عربی حوزه‌ی خلیج فارس) برای فروش تولیدات کشاورزی	۲	۳/۷۹۴	۰/۷۰۳	۰/۲۰۶
S ₆ : وجود اقلیم متفاوت در سطح استان و تنوع در تولید محصولات کشاورزی	۱	۳/۸۵۰	۰/۷۵۶	۰/۲۳۷
S ₇ : وجود مؤسسات و مراکز علمی و تحقیقاتی در بخش کشاورزی در استان	۷	۳/۰۶۷	۰/۲۰۳	۰/۰۴۶
جمع		۲/۸۶۹		۰/۰۳۵

در جدول ۳، عوامل SWOT که به‌عنوان نقاط ضعف در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان شناسایی شدند، رتبه‌بندی شدند. بر اساس نتایج این جدول، عدم حمایت نهادهای دولتی و برخورداری نامناسب از تسهیلات دولتی، پایین‌بودن سرمایه مالی، کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش، مشکلات دسترسی به‌موقع به نهاده‌های لازم و منابع مالی به‌عنوان مهم‌ترین نقاط ضعف در این زمینه شناسایی شدند. وزن نهایی این عوامل به‌ترتیب برابر ۰/۳۴۰، ۰/۳۱۳ و ۰/۲۶۷ به‌دست آمد. نرخ ناسازگاری مقایسات زوجی در فرآیند تحلیل سلسله مراتبی نیز ۰/۰۷۲ به‌دست آمد که نرخ قابل قبولی است. همچنین، وزن نهایی نقاط ضعف برابر ۲/۱۹۵ است، که در مقایسه با جمع امتیاز نقاط قوت کمتر است و این نشان‌دهنده‌ی برتری نقاط قوت نسبت به نقاط ضعف می‌باشد و در نتیجه توان برای برنامه‌ریزی بر اساس عوامل قوت و برطرف‌نمودن ضعف‌ها مهیا است.

در جدول ۳، عوامل SWOT که به‌عنوان نقاط ضعف در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان شناسایی شدند، رتبه‌بندی شدند. بر اساس نتایج این جدول، عدم حمایت نهادهای دولتی و برخورداری نامناسب از تسهیلات دولتی، پایین‌بودن سرمایه مالی، کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش، مشکلات دسترسی به‌موقع به نهاده‌های لازم و منابع مالی به‌عنوان مهم‌ترین نقاط ضعف در این زمینه شناسایی شدند. وزن نهایی این عوامل به‌ترتیب برابر ۰/۳۴۰، ۰/۳۱۳ و ۰/۲۶۷ به‌دست آمد. نرخ ناسازگاری مقایسات زوجی در فرآیند تحلیل سلسله مراتبی نیز ۰/۰۷۲ به‌دست آمد که نرخ قابل قبولی است. همچنین، وزن نهایی نقاط ضعف برابر ۲/۱۹۵ است، که در مقایسه با جمع امتیاز نقاط قوت کمتر است و این نشان‌دهنده‌ی برتری نقاط قوت نسبت به نقاط ضعف می‌باشد و در نتیجه توان برای برنامه‌ریزی بر اساس عوامل قوت و برطرف‌نمودن ضعف‌ها مهیا است.

جدول ۳- امتیازات و رتبه‌بندی نقاط ضعف توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان

Table 3. Scores and ranking of weaknesses in agricultural entrepreneurship development in Khuzestan province

AHP		SWOT		رتبه	نقاط ضعف
نرخ ناسازگاری	وزن نسبی	وزن نهایی	امتیاز		
	۰/۰۳۱	۰/۰۴۳	۱/۱۳۵	۱۳	W ₁ : تأکید بر شیوه‌های تولید سنتی و نیمه‌مکانیزه در کشاورزی
	۰/۰۴۱	۰/۰۵۹	۱/۱۷۶	۱۲	W ₂ : سواد، آگاهی و دانش فنی توأم با انگیزه پایین در بین کشاورزان
	۰/۰۴۸	۰/۰۶۵	۱/۲۰۵	۱۱	W ₃ : عدم دسترسی به بازارهای جهانی و خدمات کشاورزی نوین
	۰/۰۲۲	۰/۰۱۲	۱/۱۱۸	۱۴	W ₄ : قطعه‌قطعه‌بودن اراضی
	۰/۰۹۰	۰/۲۳۰	۱/۶۵۵	۴	W ₅ : وجود رویه‌ها، قوانین نانوشته، مقررات دست و پاگیر و تشریفات اداری
	۰/۱۱۵	۰/۳۱۳	۱/۸۰۶	۲	W ₆ : پایین‌بودن سرمایه مالی، کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش
۰/۰۷۲	۰/۰۸۹	۰/۲۰۵	۱/۶۱۳	۵	W ₇ : زیرساخت‌های ضعیف و ضعف شبکه حمل و نقل برای ارسال محصولات کشاورزی
	۰/۱۳۶	۰/۳۴۰	۱/۸۹۵	۱	W ₈ : عدم حمایت نهادهای دولتی و برخورداری نامناسب از تسهیلات دولتی
	۰/۰۵۲	۰/۰۸۶	۱/۲۲۵	۱۰	W ₉ : عدم توجه به بازاریابی محصولات کشاورزی
	۰/۰۵۹	۰/۱۰۶	۱/۳۰۹	۹	W ₁₀ : پایین‌بودن بهره‌وری تولید و عدم بهره‌برداری از رقم‌های اصلاح‌شده
	۰/۱۰۲	۰/۲۶۷	۱/۷۵۰	۳	W ₁₁ : مشکلات دسترسی به‌موقع به نهادهای لازم و منابع مالی
	۰/۰۸۰	۰/۱۷۴	۱/۵۶۰	۶	W ₁₂ : توزیع نامناسب درآمدها و اعتبارات در سطح منطقه
	۰/۰۷۴	۰/۱۵۰	۱/۵۲۱	۷	W ₁₃ : عدم دسترسی کافی به انبار، سردخانه، کشتارگاه و سیلو
	۰/۰۶۱	۰/۱۴۵	۱/۳۵۴	۸	W ₁₄ : عدم ضمانت خرید محصولات تولیدی از سوی نهادهای متولی
		۲/۱۹۵			جمع

باتجربه به‌عنوان مهم‌ترین عوامل راهبردی در سطح منطقه رتبه‌بندی شدند. امتیاز نهایی این عوامل به‌ترتیب برابر با ۰/۵۰۳، ۰/۴۶۲ و ۰/۴۲۹ می‌باشد. نرخ ناسازگاری مقایسات زوجی این عوامل نیز برابر ۰/۰۶۸ شد که نرخ قابل قبولی می‌باشد. همچنین، وزن نهایی نقاط فرصت برابر ۲/۸۹۴ شد.

امتیازات و رتبه‌بندی نقاط فرصت توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان در جدول ۴ ارائه شده است. بر اساس نتایج این جدول، وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، نزدیکی به بازارهای بزرگ کشورهای عربی حوزه‌ی خلیج فارس و وجود فرصت‌های مناسب برای شکوفایی نظرات نیروهای متخصص

جدول ۴- امتیازات و رتبه‌بندی فرصت‌های توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان

Table 4. Scores and Ranking of Agricultural Entrepreneurship Development Opportunities in Khuzestan Province

AHP		SWOT		رتبه	نقاط فرصت
نرخ ناسازگاری	وزن نسبی	وزن نهایی	امتیاز		
	۰/۰۹۷	۰/۲۵۱	۲/۳۸۹	۶	O ₁ : اعطای تسهیلات، وام‌های کم‌بهره با بازپرداخت بلندمدت و یارانه‌های کافی
	۰/۱۰۹	۰/۳۰۹	۲/۶۵۲	۵	O ₂ : کمک در تنوع‌بخشی به فعالیت‌های کشاورزی و افزایش کیفیت تولید
	۰/۰۹۱	۰/۲۰۲	۲/۳۳۰	۷	O ₃ : تشکیل نهادهای مرتبط با کارآفرینی کشاورزی
	۰/۰۲۲	۰/۰۸۷	۲/۰۸۹	۱۰	O ₄ : به‌کارگیری فناوری‌های جدید در بخش کشاورزی
۰/۰۶۸	۰/۱۱۵	۰/۳۴۳	۲/۹۷۴	۴	O ₅ : تأثیر و اهمیت نقش توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در فرآیند توسعه‌ی ملی
	۰/۱۴۷	۰/۵۰۳	۳/۵۴۰	۱	O ₆ : وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
	۰/۱۲۳	۰/۴۲۹	۳/۲۴۶	۳	O ₇ : وجود فرصت‌های مناسب برای شکوفایی نظرات نیروهای متخصص باتجربه
	۰/۱۴۴	۰/۴۶۲	۳/۳۵۱	۲	O ₈ : نزدیکی به بازارهای بزرگ کشورهای عربی حوزه‌ی خلیج فارس
	۰/۰۷۷	۰/۱۶۵	۲/۲۲۳	۸	O ₉ : تقویت ظرفیت‌های سرمایه‌گذاری
	۰/۰۵۹	۰/۱۱۱	۲/۱۷۰	۹	O ₁₀ : تقویت زیربنای بخش کشاورزی و بهبود راه‌های ارتباطی
	۰/۰۱۶	۰/۰۳۲	۱/۹۷۵	۱۱	O ₁₁ : ترویج شیوه‌های تغییر الگوی کشت در منطقه
		۲/۸۹۴			جمع

به‌ترتیب اهمیت، ریسک سرمایه‌گذاری بالا در بخش کشاورزی توسط بخش خصوصی، دخالت دولت در بازار و سیاست‌های نامناسب تنظیم بازار، وجود تحریم‌های اقتصادی،

عمده‌ترین نقاط تهدید توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان به‌همراه ترتیب اولویت آن‌ها در جدول ۵ نشان داده شده است. مهم‌ترین نقاط تهدید مورد بررسی

جدول ۵ مشخص شده است. نرخ ناسازگاری مقایسات این گروه از عوامل راهبردی نیز برابر ۰/۰۵۵ شد که از مقدار مجاز ۰/۱ کمتر است. تجزیه و تحلیل داده‌ها بیانگر این واقعیت است که وزن نهایی نقاط تهدید برابر ۱/۰۸۳ می‌باشد که در مقایسه با وزن نهایی نقاط فرصت کمتر است، پس می‌توان نتیجه گرفت که در زمینه‌ی موضوع مورد بحث، فرصت‌ها بر تهدیدها غلبه دارند. به‌طور کلی، بهره‌گیری از این وضعیت، نیازمند راهبردهای خاص خود می‌باشد که بتوان ضعف‌ها را به‌حداقل رساند و با تهدیدها مقابله نمود.

عدم ثبات اقتصادی در جذب سرمایه‌گذار، عدم شناخت کافی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی از منطقه، عدم وجود سرمایه‌گذار خارجی و سرمایه‌گذاری ضعیف بخش دولتی، وجود واسطه‌های مختلف، نوسان قیمت محصولات کشاورزی، کمبود آب و خشکسالی، وجود مالیات‌ها، عوارض گمرکی و حذف یارانه نهاده‌ها، وجود بیماری‌ها و آفات فراگیر کشاورزی، وابستگی فعالیت‌های کشاورزی به شرایط اقلیمی و وجود سوانح طبیعی مثل سیل، زلزله، خشکسالی و ... می‌باشد. امتیاز، وزن نسبی و وزن نهایی هر کدام از این عوامل در

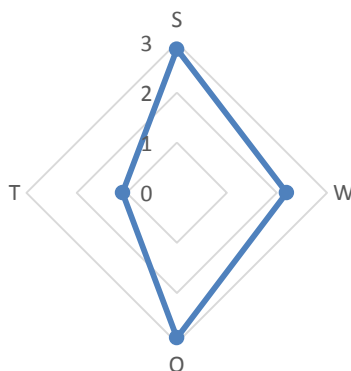
جدول ۵- امتیازات و رتبه‌بندی تهدیدهای توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان

Table 5. Scores and rankings of agricultural entrepreneurship development threats in khuzestan province

AHP		SWOT		رتبه	نقاط تهدید
نرخ ناسازگاری	وزن نسبی	وزن نهایی	امتیاز		
	۰/۰۴۶	۰/۰۴۰	۱/۳۲۶	۱۱	T ₁ : وجود بیماری‌ها و آفات فراگیر کشاورزی
	۰/۰۲۹	۰/۰۲۷	۱/۰۵۸	۱۳	T ₂ : وجود سوانح طبیعی مثل سیل، زلزله و خشکسالی
	۰/۰۷۰	۰/۰۶۹	۲/۱۶۳	۸	T ₃ : نوسان قیمت محصولات کشاورزی
	۰/۰۸۵	۰/۰۹۶	۲/۳۰۱	۶	T ₄ : عدم وجود سرمایه‌گذار خارجی و سرمایه‌گذاری ضعیف بخش دولتی
	۰/۰۸۳	۰/۱۱۹	۲/۵۵۱	۴	T ₅ : عدم ثبات اقتصادی در جذب سرمایه‌گذار
	۰/۰۸۱	۰/۰۹۰	۲/۲۴۰	۷	T ₆ : وجود واسطه‌های مختلف
۰/۰۵۵	۰/۰۹۳	۰/۱۰۷	۲/۳۷۰	۵	T ₇ : عدم شناخت کافی سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی از منطقه
	۰/۱۲۵	۰/۱۴۷	۳/۳۶۹	۱	T ₈ : ریسک سرمایه‌گذاری بالا در بخش کشاورزی توسط بخش خصوصی
	۰/۱۱۹	۰/۱۳۰	۳/۱۶۸	۲	T ₉ : دخالت دولت در بازار و سیاست‌های نامناسب تنظیم بازار
	۰/۰۳۱	۰/۰۳۱	۱/۲۰۳	۱۲	T ₁₀ : وابستگی فعالیت‌های کشاورزی به شرایط اقلیمی
	۰/۰۵۸	۰/۰۵۵	۱/۸۲۷	۹	T ₁₁ : کمبود آب و خشکسالی
	۰/۱۱۰	۰/۱۲۹	۲/۶۵۰	۳	T ₁₂ : وجود تحریم‌های اقتصادی
	۰/۰۵۰	۰/۰۴۳	۱/۵۰۷	۱۰	T ₁₃ : وجود مالیات‌ها، عوارض گمرکی و حذف یارانه نهاده‌ها
		۱/۰۸۳			جمع

استان خوزستان بیشتر از ضعف‌ها و تهدیدهای آن‌ها می‌باشد، در نتیجه نیاز به راهبردهایی است که با استفاده از نقاط قوت توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در صدد بهره‌برداری از فرصت‌های آن‌ها بود. در تحقیقی مشابه نیز، در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان خدابنده، راهبرد تهاجمی به‌عنوان مناسب‌ترین راهبرد معرفی شد (۲۲).

با توجه به جاگذاری وزن نهایی نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید محاسبه‌شده در ماتریس SWOT و وضعیت استقرارپذیری به‌دست آمده (شکل ۲)، بیشترین وضعیت استقرارپذیری توسعه‌ی کارآفرینی در کشاورزی منطقه‌ی مورد مطالعه در ناحیه تهاجمی (SO) قرار دارد. این بدان معناست که قوت‌ها و فرصت‌های توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در

شکل ۲- نمودار تحلیل راهبردی وضعیت توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان
Figure 2. Strategic Analysis Diagram of the Status of Agricultural Entrepreneurship Development in Khuzestan Province

وجود تحریم‌های اقتصادی مهم‌ترین تهدیدها در توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در منطقه می‌باشند. از این رو، راهبردهای تأثیرگذار به‌صورت یک بسته‌ی راهبردی با اتخاذ راهبرد تهاجمی مورد توجه قرار گرفت. با توجه به تحقیق انجام‌شده با استفاده از روش SWOT، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان گویای آن است که در این زمینه بستر اولیه فراهم می‌باشد. فقط کافی است برای رفع نقاط ضعف در راستای توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی، موارد بازدارنده و منفی تأثیرگذار در این مورد مرتفع گردند. به‌طور کلی، نتایج حاصل از این تحقیق، گویای این مطلب است که با شناخت قابلیت‌ها و زمینه‌های تأثیرگذار بر بخش کشاورزی، امکان توسعه‌ی کشاورزی بر اساس رویکرد کارآفرینی میسر است. در این بین، بایستی بسترهای لازم برای توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در منطقه مورد مطالعه فراهم شود. به‌عنوان نمونه، با ایجاد و توسعه صنایع جانبی برای محصولات راهبردی منطقه (نیشکر و خرما) و اتخاذ تدابیر لازم برای کاهش موانع اداری، ایجاد شرایط مناسب برای استفاده از تسهیلات بانکی و تولید محصولات جدید از فرآورده‌های جانبی می‌توان در جهت توسعه‌ی کارآفرینی در بخش کشاورزی استان خوزستان گام مؤثری برداشت.

در این پژوهش تلاش شد تا روشی ساده و سیستماتیک برای تحلیل راهبردی توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی در استان خوزستان ارائه شود. پس از بررسی عوامل درونی و بیرونی، ۷ نقطه قوت، ۱۴ نقطه ضعف، ۱۱ نقطه فرصت و ۱۳ نقطه تهدید به‌عنوان اصلی‌ترین عوامل درونی و بیرونی شناسایی شد. از دیدگاه کارشناسان خبره، از میان نقاط ضعف منطقه‌ی مورد مطالعه، عدم حمایت نهادهای دولتی و برخورداری نامناسب از تسهیلات دولتی، پایین بودن سرمایه مالی، کمبود نقدینگی و سرمایه در گردش، مشکلات دسترسی به‌موقع به نهادهای لازم و منابع مالی به‌عنوان عوامل اصلی تأثیرگذار در فقدان توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی می‌باشند، از میان نقاط قوت، وجود اقلیم متفاوت در سطح استان و تنوع در تولید محصولات کشاورزی و وجود بازارهای داخلی و خارجی برای فروش تولیدات کشاورزی از جمله دلایل مؤثر داخلی بوده است؛ از میان فرصت‌ها، وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی، نزدیکی به بازارهای بزرگ کشورهای عربی حوزه‌ی خلیج فارس و وجود فرصت‌های مناسب برای شکوفایی نظرات نیروهای متخصص باتجربه به‌عنوان مهم‌ترین فرصت‌ها برای توسعه‌ی کارآفرینی کشاورزی شناخته شده‌اند؛ از میان تهدیدها نیز ریسک سرمایه‌گذاری بالا در بخش کشاورزی توسط بخش خصوصی، دخالت دولت در بازار و سیاست‌های نامناسب تنظیم بازار و

منابع

1. Aghaei, M. 2009. Factors affecting the performance of small-Scale industry from the perspective of rural development experts. *Journal of Rural Development*, 11: 125-146 (In Persian).
2. Ahmadi, K., H. Gholizadeh, H.R. Abadzadeh, R. Hosseinpour, H. Abdshah, A. Kazemian and M. Rafiei. 2015. *Agricultural statistics, crop year. 2014. Volume I: Crops*. Publisher Ministry of Agriculture Jihad, Tehran (In Persian).
3. Anonymous. 2016. Results of the census of housing 2016. Official website of the Iranian statistical center (In Persian).
4. Bahrami, A. 2005. Rural development planning process. Proceedings of the congress of rural development, challenges and prospects, management and planning education and research institute, Tehran, 6: 145-160 (In Persian).
5. David, M.E. and F.R. David. 2009. The quantitative strategic planning matrix (QSPM) applied to a retail computer store. *The Coastal Business Journal*, 8(1): 42-52.
6. Eftekhari, A., M. Taherkhani and H. Sajasi Gheidari. 2010. Analysis of factors affecting the development of agricultural entrepreneurship in rural areas: A case study of city Khodabande. *Journal of Rural Development*, 12: 43-72 (In Persian).
7. Ghodsi Pour, H. 2006. Analytical Hierarchy Process (AHP). Tehran, Amirkabir University of technology (In Persian).
8. Hajarizadeh, Z., M.A. Rajaei Rizi and H. Hosseini Amini. 2013. Understanding the strengths and weaknesses of rural tourism development (Case study: Abyaneh-Isfahan village). *Journal of Tourism Planning and Development*, 2(5): 50-76 (In Persian).
9. Heriot, K. and N. Campbell. 2002. A new approach to rural entrepreneurship: A case study of two rural electric cooperatives, Available on: <http://usasbe.org/knowledge/proceedings/proceedings/Docs/USASBE2005proceedings-Heriot%2030.pdf>, 2: 13-21.
10. Heydar Sareban, V. 2013. Factors affecting farmers foster entrepreneurship in rural areas, *Journal of Geography*, 10: 263-278 (In Persian).
11. Karimi, S., M. Chizari, H.J.A. Biemans and M. Mulder. 2010. Entrepreneurship education in Iranian higher education: The current state and challenges. *European Journal of Scientific Research*, 48: 35-50.
12. Khoshmaram, M., K. Zarafshani, A.H. Alibaygi and A.A. Mirakzadeh. 2015. Designing a conceptual model for agricultural entrepreneurship opportunities recognition. *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 1(4): 105-122 (In Persian).
13. Mardanshahi, M., M. Roshanfar and A. Mohammadi. 2015. Development of agricultural entrepreneurship development strategies among graduates in agriculture and natural resources. *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 2(4): 10-1 (In Persian).
14. Mc Elwee, G. 2005. Developing entrepreneurial skills of farmers. University of Lincoln.
15. McKinna, D. 1999. Critical success factors and strategic issues in new agricultural enterprises, *Australian New Crops Newsletter*, Centre for new industries development agriculture western australia, No 11, January, 3-11.
16. Monjezi, N., M.J. Sheikhdavoodi, H. Zakidizaji, A. Marzban and M. Shomeili. 2017. Identifying and prioritizing the effective parameters on lack of timeliness of operations of sugarcane production using Analytical Hierarchy Process (AHP). *Journal of Agricultural Machinery*, 7(2): 514-526 (In Persian).
17. Movahedi, R., K. Heidari-Trazak and M. Samian. 2015. Entrepreneurship education in agriculture a prerequisite for agricultural development. *Journal of Entrepreneurship in Agriculture*, 1(4): 33-48 (In Persian).
18. Pour Angenar, G., S. Salarzahi, A.S.A. Tabavar. 2016. Identifying and ranking rural tourism entrepreneurship development strategies in Golestan Province with Integrated Hierarchical Analysis Process and Swot Method. *Rural Development & Development*, 19(2): 107-129 (In Persian).
19. Reagan, B. 2002. Are high-growth entrepreneurs building the rural economy? Kansas City, Mo: Federal Reserve Bank of Kansas City.
20. Rezaee, B. and H. Najafpour. 2015. Identification of entrepreneurship development strategies in agricultural sector based on agricultural expert's views of science and technology park of Kermanshah. *Journal of Entrepreneurial Strategies in Agriculture*, 2(4): 38-45 (In Persian).
21. Sajasi Gheidari, H., M. Palouj and A. Eftekhari. 2011. Guidelines and development of agricultural entrepreneurship in rural areas. *Iranian Journal of Agricultural Economics and Development*, 13: 1-29 (In Persian).
22. Sajasi Gheidari, H., M. Palouj, A. Eftekhari and T. Sadeghloo. 2012. Providing strategies for development of agricultural entrepreneurship in rural areas SWOT and MCDM using multivariate analysis methods. *Agricultural Economics and Development*, 19(74): 149-180 (In Persian).
23. Tambunan, T. 2009. Women entrepreneurship in Asian developing countries: Their development and main constraints. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 1: 27-40.
24. Yousefi, Z., N. Naderi, B. Rezaei and N. Shiri. 2015. Study and prioritization of experts viewpoints of agricultural Jihad Organization in Kermanshah Province on the factors affecting the development of agricultural entrepreneurship in rural areas. *Employer's Strategies in Agriculture*, 2(4): 61-53 (In Persian).

Identifying and Prioritizing Entrepreneurship Development Strategies in the Agricultural Sector of Khuzestan Province

Nasim Monjezi

Assistant professor, Department of Biosystems Engineering, Faculty of Agriculture, Shahid Chamran University of Ahvaz (Corresponding author: n.monjezi@scu.ac.ir)

Received: October 20, 2019

Accepted: December 21, 2019

Abstract

Agricultural entrepreneurship one of the aspects of entrepreneurship is the acceptance of the risks of a product, service, and business unit related to agricultural activities. The purpose of this study was to analyze the strengths, weaknesses, opportunities and threats of entrepreneurship development in the agricultural sector of Khuzestan province using AHP-SWOT integrated approach. The research method is applied in terms of purpose and descriptive-analytic in nature. Data were collected using a questionnaire and interviews with experts. The strengths, weaknesses, opportunities and threats of SWOT were determined and strategies weighted using AHP. The results showed that the study area for development of agricultural entrepreneurship with 7 strengths and final points of 2.869, 14 weaknesses and final points of 2.195, 11 opportunities and final points of 2.894 and 13 threats and final points of 1.083 is facing. The results also showed that the existence of different climates at the provincial level and diversity in agricultural production are the most important strengths, lack of support from public institutions, and adequate access to government facilities. The most important weaknesses are the existence of natural capacities and potentials for investment in agriculture. Highlights of high opportunity and high risk investment in the agricultural sector by the private sector are the most important threat point in the development of agricultural entrepreneurship in Khuzestan province. Therefore, according to the results of SWOT model, it is possible to develop agriculture based on entrepreneurship approach, by recognizing the potentials and areas affecting the agricultural sector. For example, by creating and developing by-products for strategic products in the region (sugar cane and dates) and adopting the necessary measures to reduce administrative barriers, creating favorable conditions for the use of banking facilities and the production of new by-products can be used to develop entrepreneurship in agriculture. Khuzestan province took an effective step.

Keywords: Entrepreneurship, Agricultural, Development strategies, Khuzestan, AHP-SWOT